

RECENSIES

bundel *Varia Historica Brabantica*, III. De reconstructie van het Bossche *album studiosorum* is voor de auteur een moeilijk werk geweest: er is geen *album studiosorum* meer bewaard, daarom moest worden geput uit allerhande archivalia, gedrukte disputaties en proefschriften en diverse historische en literaire publikaties; en nog is het niet mogelijk geweest een volledig album te reconstrueren. De Bossche Illustre School, die aanvankelijk de bestemming kreeg een opleidingsschool te zijn van bedienaren van de Hervormde Kerk, heeft in de loop van haar 175-jarig bestaan slechts weinig studenten gehad, volgens het getuigenis van tijdgenoten uit de zeventiende en achttiende eeuw; in het 'bloeiende' jaar 1745 waren er 17 studenten, maar in 1757 geen enkele. Prof. Sassen is er uiteindelijk in geslaagd 78 namen te achterhalen, van ieder student geeft hij een levensbericht, deelt hij de geschriften mee en verwijst hij naar de betreffende literatuur.

Duidelijk blijkt het regionale karakter van de School uit de nog bekende inschrijvingen; vele studenten zijn uit de Meierij, zonen van predikanten, kosters-schoolmeesters e.d., bepaalde studenten gaan verder ter studie naar een van de Hogescholen; de meesten komen terecht in een van de pastorieën van Noord-Brabant; enkelen worden later zelf professor te 's-Hertogenbosch of elders. Een zekere familiale verbondenheid met de School blijkt uit het feit dat, onder deze studenten, verschillende gezinnen voorkomen: de drie Bowiers, de twee broers Jellico, de twee Kloek's en de twee broers Sohnius, allen in de achttiende eeuw; verder ook vader en zoon Buschman en Martinet. Enkele studenten die meer bekendheid hebben verworven zijn: Johan de Bruyn, professor geworden te Utrecht, Antoon Driessen, professor te Groningen, de Leidse wiskunde-professor W. J. 's-Gravesande: de publicist Johan Carel Palier (+1781); de advocaat Jan Hendrik Sassen (+1830), die politiek bedrijvig was en in 1815 lid werd van de Provinciale Staten van Noord-Brabant; Johan van Heurn (+1815), Daniël Noortbergh (+1783), Florentius Schuyt (+1669) en Cornelis de Wit (+1771), die allen als hoogleraar werden verbonden aan de Bossche Illustre School; tenslotte F. A. van der Kemp (+1829), die in 1788 als predikant naar Noord-Amerika trok. Voor deze belangrijke bijdrage tot de cultuurgeschiedenis van Nederland, en speciaal van Noord-Brabant, kan men Prof. Sassen alleen maar zeer dankbaar zijn.

M. A. NAUWELAERTS

J. RÖMELINGH, *De diplomatieke betrekkingen van de Republiek met Denemarken en Zweden, 1660-1675* (Amsterdam: Jacob van Campen N.V., 1970, 224 blz.).

Het is een verheugend feit dat Römelingh voor zijn dissertatie het oog heeft laten vallen op de diplomatieke betrekkingen tussen de Republiek en de beide Scandinavische staten in de periode 1660-1675. Het is bepaald geen eenvoudige materie en maar al te vaak werden in de Nederlandse geschiedschrijving de relaties tussen beide staten en de Republiek met enkele vage, algemene opmerkingen afgedaan. Dit proefschrift sluit wat de gekozen periode betreft, goed aan bij het werk van W. F. Noordam, *De Republiek en de Noordse oorlog, 1655-1660* (Utrecht, 1940).

Met waardering mag vermeld worden dat Römelingh in zijn ongetwijfeld tijdrovend archiefonderzoek ook Deense en Zweedse bronnen en literatuur heeft betrokken. De grote verdienste van zijn werk is dat het veel informatie verschaft over allerlei kwesties en kwetstietjes die in meerdere of mindere mate van invloed zijn geweest op de diplomatieke betrekkingen tussen de Staten-Generaal enerzijds en Denemarken en Zweden anderzijds. Wie daarin geïnteresseerd is, zal deze dissertatie niet tevergeefs raadplegen. De specialist

in de diplomatieke geschiedenis van deze periode zal er ongetwijfeld veel nieuwe gegevens uit kunnen putten.

Toch moet ik bekennen dat deze studie mij in andere opzichten danig heeft teleurgesteld. Dat heeft te maken met verwachtingen die ik meen te mogen koesteren ten aanzien van een modern opgezette diplomatieke studie. De beoefening van de diplomatieke geschiedenis blijft ook in onze tijd een zinnig bedrijf, mits haar resultaten worden geplaatst binnen het raam van het algehele tijdsbeeld. Wat ik in dit boek ernstig heb gemist, is de integratie van de uitkomsten van het specialistisch onderzoek in het grote geheel. De achtergronden en de structuur van de diplomatie en de buitenlandse politiek worden slechts hier en daar en nauwelijks expliciet aan de orde gesteld. De schrijver heeft daardoor een aantal kansen laten liggen die zijn boek er een dimensie bij hadden kunnen geven.

Alleen al de compositie ervan geeft in dit opzicht te denken. Na een inhoudsopgave, die een handige samenvatting van de paragrafen bevat, volgt een algemene inleiding, bestaande uit twee paragrafen, die samen nog geen zes pagina's beslaan. In dit korte bestek kan uiteraard niet zo heel veel gezegd worden. Een bespreking van de over dit onderwerp bestaande literatuur ontbreekt geheel. Alleen enkele grote lijnen van de buitenlandse politiek worden geschetst. Geen woord over de binnenlandse toestand in de betreffende landen. Dit laatste kan natuurlijk niet straffeloos. Op de eerste bladzijde van zijn inleiding (p. 13) noemt schr. het herhaaldelijk wisselen van bondgenoten of pogingen daartoe als gevolg van het voortbestaan van oude tegenstellingen en de groei naar nieuwe antagonismen typerend voor de tijd tussen 1660 en 1675. Hij illustreert dit aldus aan de verhouding tussen Engeland en de Republiek: 'Zo veranderden Engeland en de Republiek in een vrij kort tijdsbestek van vijanden (1665) in bondgenoten (1668), van bondgenoten weer in vijanden (1672) om tenslotte toch als bondgenoten de strijd tegen Lodewijk XIV voort te zetten.'

Hier kan een verwijzing naar de binnenlandse verhoudingen in Engeland toch beslist niet gemist worden, want de structurele interne labiliteit van dit land na de Restauratie was een van de dominanten in de internationale constellatie. De genoemde koerswijzigingen in de Engelse buitenlandse politiek vinden toch tenminste mede daarin hun verklaring. Verder in het boek, eerst op p. 116, worden wel enkele regels besteed aan de onberekenbaarheid van de Engelse houding, maar hier wordt uitsluitend de dubbelhartigheid van Karel II als verklaring gegeven.

Graag zou ik in de inleiding ook iets vernomen hebben over de inrichting en werkwijze van de diplomatie in Zweden en Denemarken gedurende het hier bestudeerde tijdvak, waarbij zich onmiddellijk de vraag opdringt wat in dit opzicht het absolutisme - toch een zeerjyoomname tendentie in deze tijd - in beide staten heeft betekend. Ik acht het karakteristiek voor de opzet van deze dissertatie dat dit thema alleen en en passant in 15 regels aan bod komt op p. 20, waar een ingrijpende verandering in de positie van de Deense koning even wordt aangestipt.

Ook het feit dat de schr. zijn werk heeft ingedeeld in vier hoofdstukken, waarboven hij de jaartallen 1600-1665, 1665-1668, 1668-1672, 1672-1675 zonder verdere titelaanduiding plaatst, doet mij de vraag rijzen of hij niet een heel eind verstrikt is geraakt in zijn archiefmateriaal, of hij door het weerbarstige struikgewas van diplomatieke briefwisselingen, instructies, enz. het zicht op het gehele landschap van de tijd niet te zeer is kwijtgeraakt.

Zoals ik hiervoor al heb geconstateerd, bevat het boek veel wetenswaardigs, maar krijgen de hoofdzaken te weinig relief. Herhaaldelijk kan men uit de tekst opmaken dat niet alleen voor de situatie in 1666 (p. 77 en 79), maar voor het gehele tijdvak geldt dat de posities van Denemarken, Zweden en de Republiek ten opzichte van elkaar niet in de eerste plaats door kwesties of tegenstellingen tussen deze staten onderling werden bepaald, maar voor

alles door de machtsverhoudingen tussen de Westeuropese staten. De schr. stelt dit echter nergens expliciet. Wanneer hij in paragraaf i van hoofdstuk 2 de verbetering in de Zweeds-Nederlandse betrekkingen in 1667 behandelt, die mede de stoot zou geven tot het ontstaan van de Triple Alliantie, geeft hij pas aan het begin van de daaropvolgende paragraaf de belangrijkste verklaring daarvoor: de inval van de Franse troepen in de Zuidelijke Nederlanden. Aan het gewicht van dit ingrijpen van Lodewijk XIV met betrekking tot de machtsverhoudingen in West-Europa, en met name voor wat betreft de Republiek, wordt veel te weinig aandacht besteed.

Interessant nieuws bevat de mededeling van de schr. over het conflict tussen de Staten-Generaal en Pieter Vogelsangh, hun gezant in Kopenhagen (p. 21 vlg.). Hij constateert dat de Staten van Holland veel meer begrip toonden voor het beleid van de gezant, en vermeldt hierbij dat Vogelsangh pensionaris van Amsterdam was. Wat hij echter niet opmerkt, is dat er stellig verband bestaat tussen de volgens de Staten-Generaal eigenzinnige en voor de Denen veel te soepele houding van de gezant en het feit dat deze een Amsterdammer was.

Uit verschillende passages in dit werk blijkt dat Amsterdam - evenals in de jaren voor 1660 - ongetwijfeld vooral uit commerciële motieven zich bepaald agressiever opstelt tegenover Zweden en daarentegen geneigd is tot een grotere tegemoetkoming jegens Denemarken dan de Staten-Generaal en De Witt. Het is jammer dat de schr. dit nergens nadrukkelijk stelt en ook dat hij aan de speciale geïnteresseerdheid van Amsterdam bij de Noordse zaken te weinig aandacht besteedt. Schr. wijst wel (bijv. op p. 53) op de achteruitgang van de Nederlandse handel op de Oostzee en op de verontrusting daarover in Amsterdam, maar tot mijn grote verbazing mis ik en in het notenapparaat en in het overzicht van de geraadpleegde literatuur de vermelding van de studies van H. E. Becht, J. C. Westermann, W. S. Unger en J. A. Faber over de handelsbetrekkingen van de Republiek met de Scandinavische staten. Zou ook daarvoor de mijns inziens te eng diplomatieke opzet van deze dissertatie verantwoordelijk zijn?

Tot slot nog enkele opmerkingen bij de Terugblik (4 pagina's). Het lijkt mij dat Römelingh in zijn beoordeling of liever veroordeling van De Witt niet helemaal billijk is. Hij schrijft de raadpensionaris de ambitie toe 'altijd scheidsrechter te willen zijn', hetgeen 'door de andere Europese staatslieden als misplaatste bemoeizucht ervaren' werd (p. 187). Wilde De Witt dit nu werkelijk zo graag, of moet zijn voorzichtige, liefst neutrale staatkunde minder aan persoonlijke ambities en eerder aan de bijzonder moeilijke defensieve positie waarin de Republiek door de ontwikkelingen in Frankrijk en Engeland was geraakt, worden toegeschreven? Was er een reëel alternatief in de jaren voor 1672? Ik vraag me werkelijk af, of -zoals de schr. suggereert Zweden, wanneer het niet jarenlang door de Staten-Generaal als bondgenoot was verwaarloosd, de Republiek in 1672 wèl zou zijn bijgesprongen tegen Lodewijk XIV en Karel II, en zo ja, of haar benarde positie daardoor verbeterd zou zijn. In ieder geval zou ik de schr. niet graag zo ongenueanceerd nazeggen dat de situatie van 1672 'resulteerde uit de door De Witt gevoerde politiek' (p. 188).

In het voorgaande heb ik nogal wat bezwaren tegen dit proefschrift naar voren gebracht. De meeste ervan vallen terug te brengen tot de ene noemer van de te enge, ouderwetse opzet van deze diplomatieke studie. Jammer dat de schr. het vele, door hem onderzochte materiaal niet vanuit een bredere gezichtshoek heeft benaderd.

M. A. M. FRANKEN

J. CHARLIER, *Lapeste d Bruxelles de 1667 d 1669 et ses conséquences démographiques* (Collection Histoire, XX; Brussel: Pro Civitate, in-8°, 208 blz.).

Dit boek is welkom. Het is de eerste enigszins omvangrijke studie gewijd aan de pest in de Zuidelijke Nederlanden. Het behandelt één pestepidemie, in één stad. Het schenkt successievelijk aandacht aan de ups en downs van de kwaal in de drie genoemde jaren, aan de berichtgeving ter zake, aan de houding van de centrale regering, aan de reacties zowel van de lokale overheid als van de bevolking, en ten slotte aan de demografische gevolgen.

Is het de goede aanpak? Men kan er daaromtrent een afwijkende mening op nahouden. Ware het niet efficiënter geweest de pest van de jaren 1667 tot 1669 in het kader te behandelen van de gezamenlijke Nederlanden (met inbegrip van Luik dan, en met inachtneming van wat er zich in de aangrenzende gebieden voordeed), en zich, om te beginnen, te beperken tot één aspect, of tot twee met elkaar verbonden aspecten, tot, bij voorbeeld, de verspreiding van de kwaal en haar demografische gevolgen. Wie alles wil bestuderen in een klein gebied kan zich immers niet voldoende rekenschap geven van de relatieve betekenis van de beschreven verschijnselen.

Bovenstaande opmerking mag niet de indruk wekken dat aan de auteur een erge tekortkoming wordt aangerekend. Ons gebrek aan ervaring in verband met de behandeling van het onderwerp in acht genomen, is het misschien toch nog beter te beginnen met de veilige weg van de monografie. De op die wijze verworven inzichten zullen het onderzoek in latere stadia vergemakkelijken.

Wat ons in dit boek wordt medegedeeld is belangrijk genoeg. Wij leren, voor een grote stad, het aantal slachtoffers nauwkeurig kennen. De auteur, die zijn bronnen zeer kritisch weet te benutten, rekent uit dat er te Brussel van oktober 1667 tot november 1669, in de loop van 26 maanden dus, 4066 personen aan de pest zijn gestorven. Het is vanzelfsprekend belangrijk te bepalen welke fractie van de totale bevolking dat cijfer vertegenwoordigt. 5 %, neemt de auteur aan. Men kan zich daar niet zonder enig voorbehoud bij aansluiten. De berekening gaat uit van een bevolkingscijfer van 80.000, afgeleid van een geraamd aantal van 12.500 huizen, ons overgeleverd voor het jaar 1688. Solieder zijn de berekeningen voor het jaar 1755, waarvan het resultaat 57.000 is (Zie A. COSEMANS, *De bevolking van Brabant in de X Vilde en XVIIIde eeuw*, Brussel 1939, p. 88.) Nu stelt men wel vast dat andere grote steden van de Zuidelijke Nederlanden hun bevolkingscijfer in de eerste helft van de achttiende eeuw zagen dalen, zodat 80.000 in 1688 weer niet zo onwaarschijnlijk zou zijn. Maar geldt die vermindering ook, of in dezelfde mate, voor Brussel? Er zijn aanwijzingen dat dit niet het geval zou zijn. Een grondig onderzoek ware hier gewenst. Ligt het cijfer voor 1667 lager dan 80.000, dan moet het percentage slachtoffers hoger zijn dan 5 %. Maar dan toch weer niet zoveel hoger, zodat men uiteindelijk moet aannemen dat ook deze laatste krachtige opflakking van de pest in Europa niet zo moorddadig was als de epidemieën van de late middeleeuwen. Veel meer dan een indruk is dat echter niet, een indruk evenwel versterkt door die andere, die men weer bij de lectuur van dit boek opdoet, dat het aantal genezingen hoger lag dan in de vorige eeuwen.

Onder de overige hoofdstukken vraagt vooral onze aandacht het vijfde, 'Bruxelles devant la peste', waar de houding van de magistraat en van de bevolking zelf in detail wordt nagegaan. Er is hier een belangrijke hoeveelheid materiaal verwerkt, op analytische, maar daarom niet minder verdienstelijke wijze. Het wachten is nu op een onderzoek voor andere steden, om te kunnen uitmaken welke van de verzamelde feiten als zuiver lokaal, en welke als van meer algemene betekenis moeten worden beschouwd. Voor het hier verrichte pionierswerk zijn wij, hoe dan ook, de heer Charlier veel dank verschuldigd.

H. VAN WERVEKE